

Treća priča, bez nerealnog optimizma, daje povijesni prikaz globalnog odgovora na uočeni problem i pojašnjava manjkavosti procesa donošenja odluka, kao i neke od razloga izostanka očekivanih rezultata u procesu provedbe već dogovorenih mjera za aktivno djelovanje na uzroke KP i GZ. Četvrta priča razmatra trendove u energetskom i transportnom sektoru Hrvatske kao glavnim izvorima emisije stakleničkih plinova u našoj zemlji. Razmatraju se i trendovi klimatskih promjena u RH, kao i posljedice tih promjena. Jednostavnim i lako objašnjivim primjerima prikazani su već postojeći i mogući budući utjecaji KP i GZ na vodne resurse, poljoprivredu, šumarstvo, obalno područje, kopnene i vodene ekosustave. Primjeri su dobro izabrani jer u njima čitatelji iz raznih dijelova RH mogu pronaći nešto što i sami uočavaju ili već osjećaju kao posljedicu, pa ih se lakše može potaknuti na daljnje informiranje i obrazovanje iz ovog područja ili prihvaćanje nužnih promjena.

Peta priča bavi se razlozima zašto ljudi pojedinačno teško prihvaćaju svoj dio odgovornosti za nastalu situaciju, što otežava promjenu ponašanja kao nužan uvjet za zaustavljanje današnjih loših trendova u degradaciji okoliša. Ukratko se opisuju mogućnosti prilagodbe na novonastalo stanje i navode smjernice za osobno smanjenje energetske potrošnje i smanjenje emisije stakleničkih plinova.

U priručniku "Kap preko ruba čaše" autori su uspješno napravili sažetak problematike KP i GZ, te na jednostavan i svima lako razumljiv način opisali trenutno dominantne uzroke, posljedice, njihovu međuzavisnost i moguće scenarije za 21 stoljeće. Ukazuju da rješenje problema nije samo u primjeni novih tehnologija već da ga tre-

ba tražiti u multidisciplinarnom pristupu problematici u kojoj će razne struke morati dati svoj doprinos. U pisanju koriste razumljive termine i slikovitim primjerima olakšavaju razumijevanje problematike koja mnogima nije bliska. Priručnik predstavlja kvalitetan materijal za informiranje i obrazovanje o KP i GZ, te za popularizaciju opisane problematike.

Robert Faber

Pippa Norris, Ronald Inglehart
Sveto i svjetovno
Religija i politika u svijetu
Politička kultura, Zagreb 2007, str. 302

Knjiga koja je pred nama, «Sveto i svjetovno: Religija i politika u svijetu» autora sveučilišnih profesora Pippe Norris (Harvard) i Ronalda Ingleharta (Sveučilište u Michiganu) nastala je kao komparativna analiza rezultata tridesetogodišnjeg istraživanja o stavovima i vrijednosnim orijentacijama u svijetu. Ova knjiga obuhvaća sve glavne religije svijeta i naslanja se na prethodnu slične tematike: *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World* (Plima se uzdiže: Rodna jednakost i kulturna promjena diljem svijeta, 2003.) koja se bavila proučavanjem uloge religioznosti u objašnjavanju egalitarnih, odnosno tradicionalnih stavova naspram uloga žena i muškaraca.

Za potrebe ovog djela, autori su analizirali podatke iz istraživanja WVS (*World Values Survey*) i EVS (*European Values Survey*), koja su jedan od najobuhvatnijih pokušaja da se na sistematski i empirijski način prate promjene stavova i vrijednosnih ori-

jentacija širom svijeta u zadnjih tridesetak godina. Zahvaljujući tim istraživanjima, danas raspoložemo velikom bankom podataka na temelju koje se mogu testirati teorije o socijalnim promjenama u suvremenom svijetu. Ta istraživanja nude podatke iz osamdeset društava u kojima se nalazi 85% stanovništva svijeta i pokriva društva gdje je dohodak per capita tek 300 USD godišnje do onih gdje je taj iznos stotine puta veći; od davno etabliranih demokracija s tržišnim ekonomijama do autoritativnih i bivših socijalističkih država. Tijekom 19. stoljeća, preciznije, od doba prosvjetiteljstva nadalje, smatralo se da će religija 'izumrijeti' te je ta ideja o smrti religije činila glavni model socioloških istraživanja. Smatralo se da će koncept gdje je sve prožeto 'svetim' polako odumrijeti, nestati, osim, možda u sferi privatnog. Ta ideja o smrti religije je posljednjih desetljeća izložena velikim kritikama i osporavanjima.

Ova knjiga ima želju pokazati kako su se javnosti gotovo svih razvijenijih industrijskih društava tijekom zadnjih pedeset godina kretale prema svjetovnijim orijentacijama, ali ipak, u svijetu kao cjelini sada ima više ljudi s tradicionalnim religioznim nazorima, nego ikad prije. Sve širi rascjep između svetog i svjetovnog diljem planeta ima važne posljedice po kulturne promjene, društvo i svjetsku politiku.

Knjiga je podijeljena u tri djela. Prvi dio knjige služi se navedenim teološkim okvirom da bi se razvio i testirao niz postavki koje demonstriraju kako je religioznost sistematski povezana s: (a) razinama društvene modernizacije, ljudske sigurnosti i ekonomske nejednakosti, (b) prevladavajućim tipom religijske kulture u bilo kojoj naciji, (c) vrijednosnim smjenama generacija, (d)

različitim socijalnim sektorima i (e) obrascima demografije, odnosno, stopama fertiliteta i promjenama stanovništva.

Drugi dio analizira detaljne regionalne studije slučajeva koji uspoređuju religioznost u SAD i zapadnoj Evropi, islamskom svijetu i postkomunističkoj Evropi. Treći dio ispituje socijalne i političke posljedice sekularizacije, te njeno razgranavanje na kulturne i moralne vrijednosti, religijske organizacije i socijalni kapital, te glasačku podršku religijskim partijama. Zaključak sažima ključne analize i ističe demografske obrasce koji generiraju sve širi rascjep oko religije diljem svijeta.

Prvi dio ove knjige daje svojevrsni empirijski okvir za daljnju analizu koja slijedi u drugom dijelu. U autorovoj viziji deterministički sklop ekonomsko-tehnološkog razvoja posredovan je prije stvorenim vrijednosnim orijentacijama, prije svega religijskom tradicijom, jer Inglehart definira kulturu pod snažnim utjecajem Huntingtona, i njegove religijom prožete teorije civilizacije. Materijalni i tehnološki razvoj dovode do smanjenja egzistencijalne nesigurnosti, a to pak vodi do promjene vrijednosnih orijentacija. Inglehart zaključuje da zbog porasta ljudske sigurnosti, ugodnijeg i bezbrižnijeg načina života praktički svih industrijskih društava populacije se kreću ka svjetovnijim orijentacijama. Modernizacija uvelike slabi utjecaj religijskih institucija u društvu obilja, manja je posjećenost religijskih službi i religija je manje važna u životima ljudi. S druge pak, strane zbog demografskih trendova u siromašnijim društvima, a oni tvore većinu stanovništva svijeta, u svijetu u cjelini danas ima više ljudi s tradicionalnim religijskim nazorima nego ikad prije.

U drugom dijelu knjige autori se okreću komparativnim analizama različitih društava i uloga religija u njima. Neke od polazišnih točaka su oživljavanje religija nakon pada komunističkih režima u srednjoj i istočnoj Evropi te preporod fundamentalističkih partija, ekstremističnih religioznih grupacija i etno-religijskih sukoba unutar muslimanskog svijeta. Kao prvo, uspoređujući, npr. političke stavove ili pak odnos prema demokraciji unutar samih društava nema govora o 'huntingtonskom' srazu vrijednosti između istoka i zapada, zapravo, razlika je minimalna. Umjesto njih, taj sraz dijeli države postkomunističke Evrope, npr. Rusiju, Moldaviju i Ukrajinu kao odraz tipova demokracije koje vladaju u tim državama ili nasljeđa hladnog rata, no etničkih sukoba na religijskoj osnovi ovdje nema. Očekivana podrška religijskim autoritetima jača je u muslimanskim društvima nego na zapadu, no to nije jednostavna dihotomija, jer tu pojavu autori zamjećuju i u drugim društvima, kao npr. u subsaharskoj Africi i zemljama Latinske Amerike. Suštinski kulturni rascjep među analiziranim društvima ipak postoji, i to u socijalnim vrijednostima spram rodne ravnopravnosti i seksualne liberalizacije. Zapad je, naravno, u tom smislu egalitarniji i liberalniji od ostalih društava, a posebice u odnosu na muslimanske nacije. Analiza pokazuje kako se taj jaz konstantno širi u smislu da mlađe generacije na zapadu postaju sve liberalnije u svojim seksualnim običajima, dok mladi u muslimanskim društvima postaju sve tradicionalniji. Iz velike količine analiziranih podataka autori zaključuju kako je postavljanje opreka tipa 'islam versus zapad' i crno-bijelih interpretacija 'kulturnog sraza' čisto pojednostavljivanje te ih kao takvo ne zanima. Razlike i suprotnosti između

islama i zapada definitivno postoje, kao i one unutar tih istih društava, no za ustanovljavanje istih valjalo bi pomnije analizirati javno mnijenje kroz više dimenzija. Ono što ostaje nejasno je u kojoj su mjeri različita shvaćanja demokracija kulturno determinirana, što izaziva poznate probleme ekvivalencije u istraživanju s više nacija. Kao što je već navedeno, najosnovnija linija kulturne diobe između islama i zapada nije u vezi s demokracijom, već se odnosi na pitanje rodne ravnopravnosti i seksualne liberalizacije.

U trećem dijelu autori pokazuju kako posljednjih desetljeća proces sekularizacije sve više slabi religijske identitete u razvijenijim industrijskim društvima, tako da stranke koje su nekad imale jake organizacijske veze s katoličkom crkvom, kao npr. demokršćani u zapadnoj Njemačkoj, Italiji i Austriji koji u svojim izbornim porukama postaju svjetovniji kako bi zadobili podršku raznovrsnijih socijalnih skupina. U postindustrijskim društvima religiozne vrijednosti i dalje pretkazuju osjećaj povezanosti s političkom desnicom. Ipak, ova istraživanja su pokazala da je odnos između religioznosti i desnih političkih orijentacija oslabio tijekom posljednjih dvadeset godina u većim industrijskim i postindustrijskim društvima, uz poneke iznimke poput SAD-a. U Evropi, u većini postindustrijskih nacija, opada podrška religioznim strankama, kao i redovno pohađanje vjerskih obreda. U protestantskom dijelu Evrope proces sekularizacije je čini se započeo mnogo prije nego što su se počela provoditi ova istraživanja, tako da su na početku mjerenja te zemlje imale niže pokazatelje religioznosti naspram katoličkih zemalja. U katoličkoj Evropi proces sekularizacije je imao najviše utjecaja, tako

da se sada te države po religijskim vrijednostima približavaju protestantskom dijelu starog kontinenta. SAD-e i dalje ostaju iznimka po svom isticanju važnosti politike u religiji, redovnog pohađanja vjerskih obreda ili općento govoreći mjesta koje religija zauzima u svakodnevnom životu, ali ne zna se zbog čega. Sekularizacija i ljudski razvoj imaju paradoksalnu sekundarnu posljedicu, ona je povezana sa opadanjem stope fertiliteta što uzrokuje demografske promjene koje sprječavaju da sekularizacija zahvati cijeli svijet. Konačni rezultat je taj da siromašne nacije imaju neusporedivo veći porast stanovništva od bogatih sekulariziranih zemalja, gdje stanovništvo stagnira i počinje opadati. Unatoč činjenici da se velik dio svijeta tijekom prošlog stoljeća počeo industrijalizirati, a do sekularizacije dolazi u gotovo svakoj industrijaliziranoj zemlji, danas je više ljudi sa tradicionalnim vrijednostima nego ikad prije.

Za potrebe ovog kratkog prikaza knjige «Sveto i svjetovno» nemoguće je prikazati sve nalaze istraživanja, dihotomije, analize pojedinih pojava, očekivane i neočekivane rezultate. Ono što se nameće kao smjer daljnjeg promišljanja jest činjenica da postoji sve veći jaz između fundamentalnih vrijednosti kojih se drže svjetovnija i religioznija društva. Kako će se ta kulturološka raznolikost odraziti na međunarodne odnose, posebice nakon «11. rujna» kada je proučavanje religija izašlo na metu javne pozornosti i kada se počelo govoriti o religijskom sukobu kao osnovi *sukoba civilizacija*. Pred stanovništvom svijeta je izazov da te kulturološke raznolikosti nauči poštivati i tolerirati, jer bi u protivnom mogli svjedočiti stvarnom 'sukobu civilizacija'.

Nina Glavina

Tim Flannery

GOSPODARI VREMENA

Povijest i utjecaj klimatskih promjena na budućnost

Algoritam, Zagreb, 2007. 368 str.

Premda možda iz samog naslova to nije vidljivo, već nam podnaslov vrlo jasno ukazuje na osnovni predmet i na smjer u kojem će se odvijati ova rasprava. Na preko tri stotina stranica ovaj istaknuti australski zoolog tematizira problem klimatskim promjena, osobito globalnog zatopljenja, te njihove moguće implikacije na budućnost ljudske civilizacije. Naglašavanje alarmantnosti i dramatičnosti sadašnjeg trenutka polazišna je autorova pozicija. Prema njemu, nastupio je posljednji trenutak za poduzimanje određenih mjera kako bi čovječanstvo izbjeglo apokaliptični scenarij. Sveobuhvatnost i intenzitet klimatskih promjena toliki su da će neizbježno utjecati na „sve vidove našeg života, gospodarstva i društva“ (str. 17). Osim analize određenih fizičkih, odnosno, meteoroloških parametara, autorov pristup uključuje i razmatranje diferentnih dimenzija: bioloških, socijalnih, ekonomskih i političkih. Ukazivanje na međusobnu isprepletenost varijabli i kompleksnost fenomena klimatskih promjena osobita je vrijednost koju treba istaknuti.

Osim toga, knjigu je moguće iščitavati na dvije razine: na *makro* razini autor analizira globalne ekonomske procese i pitanje donošenja političkih odluka na svjetskom nivou, dok na *mikro* razini Flannery inzistira na ulozi koju svaki pojedinac mora odigrati kako bi se prevladala ozbiljnost sadašnjeg trenutka. Budući da niti jedan stanovnik Zemlje nije amnestiran svog dijela odgovornosti za budućnost našeg